

Marian Kopczewski, Lidia Pawelec

Edukacja równościowa : edukacja wolna od dyskryminacji

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 3, 123-132

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marian KOPCZEWSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

Lidia PAWELEC

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

EDUKACJA RÓWNOŚCIOWA – EDUKACJA WOLNA OD DYSKRYMINACJI

Współczesne społeczeństwa charakteryzują się przede wszystkim mobilnością będącą efektem globalizacji politycznej i gospodarczej. Zbiorowości jednorodne zanikają, a w ich miejsce pojawiają się grupy o coraz większym zróżnicowaniu etnicznym, kulturowym, religijnym. Zmianom podlegają także tradycyjne dotąd role pełnione przez mężczyzn i kobiety w społeczeństwie. Kobiety coraz częściej zajmują stanowiska dotąd typowo męskie, a mężczyźni przejmują zajęcia przypisywane kobietom. Przemiany te stawiają przed edukacją nowe wyzwania, z których szeroko rozumiana równość stanowi niewątpliwie priorytet.

Zadaniem edukacji jest zapewnienie każdemu dziecku wykształcenia, zagwarantowanie dostępu i równych możliwości w nauce, a także przygotowanie dzieci do dorosłego życia i budzenie w nich motywacji do dalszego kształcenia. Zagadnienie równości w edukacji dotyczy osób, które z powodu pochodzenia, rasy, płci, statusu ekonomicznego lub społecznego zmagają się z problemami w integracji ze środowiskiem szkolnym lub społecznym.¹

Równość jest wartością społeczną, która stanowi podstawę porządku społecznego i jest gwarancją prawidłowego funkcjonowania każdego organizmu państwowego. Obecnie utożsamia się ją z równouprawnieniem i ochroną przed dyskryminowaniem. Równość w klasycznym rozumieniu oznacza równość szans i równy dostęp do praw i obowiązków obywatelskich. Równość to także równość rezultatu – koncepcja według której na pozycję społeczną jednostki wpływa skomplikowany układ zależności społecznych, hierarchii i władzy, którego efektem jest marginalizacja i dyskryminacja grup społecznych. Wprowadzenie mechanizmów, dzięki którym można rozpoznać dyskryminację i wspierać ludzi i grupy, których ona dotyka, przyspiesza procesy osiągania równości społecznej oraz politycznej.²

Na forum międzynarodowym i w polityce poszczególnych państw coraz bardziej akceptowana jest także idea *gender mainstreaming*, oznaczająca politykę uwzględniania społecznego i kulturowego wymiaru płci we wszelkich dziedzinach życia i w działaniach podejmowanych przez Unię Europejską. Polityka równościowa jest obecnie jednym z priorytetów politycznych Unii, a jej celem jest doprowadzenie do zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w każdej dziedzinie życia i we wszystkich procesach podejmowania decyzji.³

¹ M. Matysia, *Równość w edukacji – rzeczywistość czy utopia?*, (w:) „Naukowe Zeszyty Studenckie” 2010, nr 2, <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/746/1/R%C3%B3wno%C5%9B%C4%87%20w%20edukacji%20%20rzeczywisto%C5%9B%C4%87%20czy%20utopia.pdf> (pobrano 06.10.2012 r.)

² A. Teutsch, *Dwie koncepcje równości*, (w:) *W drodze do unii Europejskiej. Przewodniczka nie tylko dla kobiet*. Warszawa 2002, s. 22

³ E. Górowska-Zwolak, *Promowanie zasady równości kobiet i mężczyzn w edukacji w świetle polityki Unii Europejskiej*, (w:) F. Bereźnicki, K. Denek, XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe. Szczecin 2005, s. 71-72

Pojęcie edukacji równościowej nie jest w Polsce zbyt rozpowszechnione. Szkoła i system edukacyjny bardzo często uważane są za represyjne i utrwalające tradycyjny porządek społeczny wyznaczający ściśle określone role kobiecie oraz mężczyźnie. Edukacja równościowa utożsamiana jest zwykle z równouprawnieniem płci i feminizmem, chociaż w zasadzie prawa kobiet są tylko punktem wyjścia w szeroko pojmowanej równości. E. Majewska, jedna z autorek podręcznika, uważa, że *równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji* jest owocem feminizmu i w pewnym sensie prezentem od ruchu kobiet dla całego społeczeństwa. Według autorki, edukacja równościowa pokazuje, jak uczyć, że społeczeństwo jest zróżnicowane i pluralistyczne, że ludzie mają różne rasy i orientacje seksualne, że wyznają różne religie. Uczy komunikacji, tolerancji oraz skutecznego rozmawiania. Polska zobowiązała się wprowadzić równouprawnienie w edukacji podpisując Konwencję o Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet.⁴

Szkoła niezmiernie rzadko promuje zachowania i tendencje emancypacyjne. Najlepszym przykładem tego stanu jest wybór kierunków kształcenia – chłopcy częściej wybierają przedmioty ścisłe, dziewczęta – humanistyczne lub artystyczne. System edukacji utrwała w ten sposób stereotypy płciowe. Zawody wybierane przez chłopców są obecnie (i chyba zawsze tak było) wyżej cenione, a dziewczęta, z powodu swoich wyborów edukacyjnych skazane są najczęściej na mniejsze szanse awansu zawodowego, mniejsze zarobki i niższy prestiż społeczny.⁵

Badania, przeprowadzone przez firmę Motorola, pokazały, że w Polsce zawód informatyka wykonuje bardzo mała liczba kobiet, co świadczy o tym, że nie wybierają one zwykle studiów o profilu technicznym. Obecnie można zauważyć niewielką zmianę tej sytuacji, która spowodowana jest zmieniającym się rynkiem pracy, który wymusza na kobietach określone kierunki kształcenia, zapewniające lepsze perspektywy, prestiż i zarobki.⁶

Kwestia nierównego traktowania dziewcząt i chłopców w szkołach jest wciąż aktualna i dotyczy tak uczniów, jak i uczennic. W szkole to chłopcy bardziej niż dziewczynki są narażeni na niepowodzenia szkolne i ich skutki. Dziewczynki natomiast mają wysokie aspiracje edukacyjne, ale sukces, który odnoszą w szkole, bardzo często nie przekłada się na sukces w życiu zawodowym.⁷ Stereotypowe postrzeganie płci przyczynia się do dyskryminacyjnych postaw i zachowań wobec kobiet i mężczyzn. Faktem jest, że polska szkoła przygotowuje dziewczynki i chłopców do pełnienia określonych ról społecznych. Oczekuje innych zachowań od chłopców, a innych od dziewczynek i nagradza. W edukacji wczesnoszkolnej nagradzane są wręcz cechy typowe dla płci, np. pilność, posłuszeństwo i grzeczność dziewczynek, spryt, odwaga i siła chłopców. W dorosłym życiu cechy przypisywane chłopcom okazują się być bardziej potrzebne i korzystne.⁸

⁴ P. Sadura, *Szkoła, płeć, równość*, (w:) „Głos Nauczycielski” 2008, nr 27, s. 8

⁵ L. Pawelec, *Wychowanie ku wolności*, (w:) *Z problematyki wolności w pedagogice*. Piotrków Trybunalski 2010, s. 148

⁶ E. Majewska, E. Rutkowska, *Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji*. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli, 2007, s. 119

⁷ M. Kopczeński, *Negocjacje w procesie dydaktycznym – to podstawowy zakres wiedzy każdego nauczyciela*, (w:) „Edukacja XXI wieku”, t. 25. Poznań 2010, s. 41

⁸ A. Dzierżgowska, J. Piotrowska, *Po co nam równość płci w edukacji?*, (w:) „Refleksje” 2010, nr 3, s. 15

Kwestie równości płci w edukacji znalazły swoje miejsce w wielu deklaracjach, zaleceniach i wytycznych światowych i europejskich. Zasada równości kobiet i mężczyzn definiowana jest przez wiele przepisów prawa wspólnotowego, ale nie zawierają one rozwiązań dotyczących ujednoczenia systemów edukacji i oświaty w krajach członkowskich. Zalecenia unijne mają charakter uzupełniający i podkreślają znaczenie edukacji, jej powszechność i dostępność dla obu płci we wszystkich sferach życia. Dyrektywą, która bezpośrednio zabrania nierównego traktowania jeśli chodzi o dostęp do edukacji jest Dyrektywa nr 2000/43/WE. Wprowadza ona zasadę równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie rasowe lub etniczne. Poza tym w prawie unijnym nie istnieje żaden akt o randze dyrektywy regulujący równy dostęp kobiet i mężczyzn do edukacji.⁹

Polskę, oprócz unijnych przepisów, obowiązują także inne dokumenty wprost odnoszące się do edukacji i dziewcząt, i do wychowania akceptującego różnorodność i różnice. Deklaracja pekińska ONZ z 1995 r. formułuje obowiązek zapewnienia kobietom i dziewczętom nieograniczonej możliwości korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz skutecznego przeciwdziałania łamaniu tych praw i wolności. Dokument ten zobowiązuje państwa do podejmowania działań mających na celu likwidowanie wszystkich form dyskryminacji kobiet i dziewcząt, usuwanie przeszkód na drodze do osiągania równości kobiet i mężczyzn z perspektywy kulturowej tożsamości płci oraz awansu i uwłasnowolnienia kobiet.

Należy pamiętać, że dyskryminacja i zaniedbywanie dziewcząt w okresie dzieciństwa może spowodować eskalację nędzy i wyłączenia z głównego nurtu życia społecznego. Dlatego tak ważne jest podjęcie działań przygotowujących dziewczęta do aktywnego, skutecznego i równego z chłopcami przewodzenia w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym na wszystkich szczeblach.

Działania monitorujące polski system edukacji pokazują, że zagadnienia równouprawnienia poruszane są w szkole tylko, kiedy pojedynczy nauczyciel jest zainteresowany wprowadzeniem ich do swojego programu nauczania. Pojawienie się tej problematyki na lekcjach zależy więc od jego dobrej woli i osobistych zainteresowań. Na rynku obecne są już podręczniki ułatwiające wprowadzenie takich elementów, nie są jednak obowiązkowe. Aby były wprowadzane potrzebna jest wola i motywacja dyrekcji szkoły do podejmowania problematyki równouprawnienia.¹⁰

Instytucje, które są odpowiedzialne za realizację polityki równościowej i jej monitorowanie nie traktują tej kwestii zbyt poważnie, trudno więc oczekiwać innego podejścia od nauczycieli, dyrektorów szkół, autorów podręczników i programów. Pełnomocnik Rządu do spraw Równego Traktowania w sferze edukacji skierował pismo do Ministra Edukacji Narodowej dotyczące podręczników szkolnych, w których powinny znajdować się treści uwzględniające kwestię równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, poglądy polityczne, wiek, orientację seksualną, stan cywilny i rodzinny. Z wielu przeprowadzanych badań i raportów wynika bowiem, iż podręczniki, z których korzystają uczniowie polskich szkół wciąż pełne są

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem, s. 16

stereotypów związanych z pełnionymi przez kobiety i mężczyzn rolami.¹¹ Zadaniem podręcznika jest przekazywanie wartości ważnych i cenionych w demokratycznym społeczeństwie, a więc również – tolerancji i równości. Ma on także przygotowywać młode pokolenie do pełnienia określonych ról w dorosłym życiu. Podręcznik powinien zapewniać równe prawa, szanse i traktowanie wszystkim uczniom bez względu na płeć, rasę, wyznanie, pochodzenie. Okazuje się jednak, że w większości przypadków książki, z których uczą się dzieci przedstawiają tradycyjne, hierarchiczne ujęcie ról płciowych, zarówno w sferze rodzinnej, jak i politycznej, społecznej, gospodarczej. Takie stereotypowe podejście kształtuje poglądy młodych ludzi, którzy podejmują decyzję o dalszym kształceniu, pracy zawodowej i życiu osobistym. Wzmacnia ono uprzywilejowany męski punkt widzenia na kwestie związane z podziałem obowiązków domowych, aktywnością na rynku pracy i zaangażowaniem politycznym.¹² Wydaje się więc, że autorom podręczników chodzi o to, by młodzi ludzie kształtowali określone cechy zgodne z uświęconymi tradycją wzorami osobowymi, a nie tworzyli swą wewnętrzną niezależność.

Badania pokazują, że nierówność w odniesieniu do płci jest w podręcznikach obecna w różny sposób – od jawnych stereotypów i wręcz wulgarniej dyskryminacji, po wręcz niezauważalne treści dyskryminacyjne. Zwykle nierówność ta jest tak nieuchwytna i oględna, że uczniowie i nauczyciele są nieświadomi jej obecności i zwyczajnie nie zauważają uprzedzeń, co jest bardzo groźnym zjawiskiem.¹³

Zarówno podręczniki, jak i programy w fundamentalny sposób naruszają zasadę równego reprezentowania płci przede wszystkim eliminując kobiety ze swojej treści. W podręcznikach do historii, które koncentrują się głównie na historii politycznej, kobiety pojawiają się bardzo rzadko. Niewiele jest informacji o ruchach kobiecych z XIX i XX w., brak też informacji o codziennym życiu i pracy kobiet, o losach kobiet wybitnych i o kwestiach związanych z dyskryminacją płciową w przeszłości i współcześnie. Historia kobiet wydaje się być jedynie dodatkiem, ozdobnikiem historii tworzonej przez mężczyzn.

Liczne raporty i publikacje dotyczące szkolnych podręczników dowodzą, że dominuje w nich język, w którym rodzaj męski jest uniwersalną formą zwracania się do mężczyzn i kobiet. Przy zagadnieniach przedstawiających życie rodzinne kobietom i mężczyznom przypisywane są niemal zawsze stereotypowe role i zadania. Podręczniki dla najmłodszych klas pokazują tradycyjny i wyidealizowany obraz rodziny – tata, mama i dwoje dzieci. Brak rodzin partnerskich, rozdzielonych z samotnymi rodzicami, nie ma również problemów w postaci bezrobocia, przemocy i ubóstwa. Niezwykle rzadko pojawiają się dzieci z innych kręgów kulturowych.¹⁴

Członkowie rodziny i ich wzajemne stosunki prezentowane są najczęściej w tradycyjny i stereotypowy sposób. Szczególnym szacunkiem i uznaniem darzeni są najczęściej dziadowie, ojcowie i synowie, kobiety to natomiast matki i gospodynie pełniące w rodzinie funkcje opiekuńcze i wychowawcze. Taka rola kobiety nie jest niczym złym, natomiast negatywny jest brak równowagi między

¹¹ Ibidem

¹² A. Wołosik, *Edukacja do równości czy trening uległości? Czy polskie podręczniki respektują zasadę równości płci?* Warszawa 2009, s. 3

¹³ Ibidem, s. 4-5

¹⁴ A. Dzierzowska, J. Piotrowska, *Po co nam równość...*, op. cit., s. 16

takim a innym portretem kobiety. Zupełnie bowiem brak kobiet pracujących, pełniących ważne funkcje i piastujących wysokie stanowiska, brak też problemów, które pojawiają się w rodzinie, kiedy mama idzie do pracy i rozwija swą zawodową karierę. Podręczniki wydają się być o wiele bardziej pełne nierówności niż świat realny.¹⁵

Jednak nie tylko podręczniki prezentują i utrwalają zdeformowaną wizję świata, gdyż podziały płciowe powielane i utrwalane są także w wielu innych obszarach szkolnego życia. Najbardziej widoczne rozdzielanie płci ma miejsce na zajęciach technicznych, gdzie chłopcy zajmują się stolarstwem i ślusarstwem, a dziewczynki uczą się szyć i przygotowywać posiłki. Segregacja płciowa widoczna jest często również na zajęciach sportowych. Szczególnie w okresie dojrzewania dziewczynki wycofują się z uczestnictwa na zajęciach wychowania fizycznego, a krępująca seksualność powoduje spadek zainteresowania aktywnością fizyczną. I tu wielką rolę do spełnienia mają nauczyciele, którzy powinni zadbać, aby w tym okresie dziewczynki nie czuły się gorzej od chłopców, którzy z okresu dojrzewania czerpią w tym momencie same korzyści. Dzięki rosnącej sile zdobywają oni w grupie przewagę, a wszelkie gry zespołowe zaspokajają ich potrzeby odnoszenia zwycięstw i rywalizacji.¹⁶

Polskie szkolnictwo wyraźnie utrzymuje podział na dziewczynki i chłopców. Często nauczyciele zaniżają wymagania dla chłopców na zajęciach artystycznych i językowych, dla dziewczynek na zajęciach z wychowania fizycznego i matematyki. Efektem tego może być zaniżona samoocena w przyszłości, która może powodować poważne konsekwencje. Można także zauważyć, że w liceach ogólnokształcących przeważają dziewczęta, natomiast w szkołach technicznych i zawodowych chłopcy.

Brak równości płci dostrzec można także w kadrze nauczycielskiej, wśród której 80% stanowią kobiety, jednak to mężczyźni zajmują stanowiska kierownicze. Im wyższy szczebel zarządzania w szkolnictwie, tym więcej znajduje się tam mężczyzn.¹⁷

Edukacja równościowa podejmuje nie tylko kwestie równości płci, ale ma na celu także przeciwdziałanie dyskryminacji rasowej, etnicznej i religijnej. W środowisku szkolnym mogą się pojawić uczniowie będący uchodźcami, emigrantami czy przedstawicielami mniejszości narodowych. Obowiązkiem nauczycieli jest zapewnienie wszystkim uczniom równego dostępu do wiedzy i zapobieganie ewentualnej dyskryminacji. Z różnorodności dotyczącej narodowości, religii i innych sfer należy uczynić w szkole wartość. Odmienność może stać się okazją do poszerzania wiedzy i przestrzeni doświadczeń.¹⁸ Skutecznym sposobem na zintegrowanie uczniów uchodźców, emigrantów czy należących do mniejszości jest umożliwienie im zaprezentowania własnej kultury, obyczajów i tradycji. Muszą oni jednak wyrazić na to zgodę, gdyż nie wolno jest wymuszać integracji. Pożądane jest także zorganizowanie zajęć poświęconych problematyce mniejszości, uchodźstwa i emigracji.

¹⁵ A. Wołosik, *Edukacja do równości czy trening uległości?...*, op. cit., s. 11-12

¹⁶ M.J. Zajączkowska, *Perspektywa równości płci w edukacji i wychowaniu*, (w:) K. Denek, T. Koszczyk, W. Wiesner (red.), *Edukacja jutra. XIV Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, t. 1. Wrocław 2008, s. 4-5

¹⁷ Ibidem, s. 7

¹⁸ E. Majewska, E. Rutkowska, *Równa szkoła...*, op. cit., s. 124-125

Dyskryminacja w edukacji dotyka również uczniów pochodzących z różnych środowisk. Pierwszy po reformie sprawdzian klas szóstych pokazał, że niemal 20% absolwentów szkół podstawowych uzyskało niskie i bardzo niskie wyniki. Wykazano związek najniższych wyników z zamieszkiwaniem na obszarach wiejskich, z biedą i z bezrobociem. Problemy z nauką mieli częściej chłopcy niż dziewczynki, ze względu na większą podatność na wpływ grup rówieśniczych i wzory antyspołecznej agresji. Przyczyną trudności dzieci wiejskich jest niemożliwość pogodzenia obowiązków szkolnych z obowiązkami pomocnika w gospodarstwie rolnym. Niskie wyniki w nauce przyspieszają decyzję o niekontynuowaniu nauki i poświęcenia swego czasu na pomaganie rodzinie. Nie bez znaczenia jest również kwestia jakości kształcenia na wsi i umiejętności nauczycieli uczących w wiejskich szkołach.¹⁹ Dzieci wiejskie mają także ograniczony dostęp do szeroko pojmowanej kultury, a kultura popularna dociera do nich jedynie we fragmentach. To wszystko przyczynia się do ich marginalizacji i w efekcie o wiele mniejszych szans na zdobycie takiego samego wykształcenia jak ich rówieśnicy z miast.²⁰

W piśmie z 3 lipca 2012 r., skierowanym do K. Szumilas – Ministra Edukacji Narodowej, Rzecznika Praw Obywatelskich I. Lipowicz zwróciła uwagę na to, iż nadrzędnym celem edukacji powinna być promocja idei praw człowieka, demokracji i państwa prawa. Zwraca ona uwagę m.in. na dyskryminację osób niepełnosprawnych chociażby poprzez brak takich osób w podręcznikach szkolnych, który może być przyczyną uczucia „gorszości” u ucznia z niepełnosprawnością. Za dyskryminację osób z niepełnosprawnościami w sferze edukacji uważa także niezapewnienie pełnego dostępu materiałów edukacyjnych, które uwzględniają rodzaj niepełnosprawności. W podręcznikach brakuje też wzorców sukcesów osób z niepełnosprawnościami. Nie ma w nich przede wszystkim pomysłów na zajęcia, które szczegółowo poruszałby kwestie mechanizmów i konsekwencji dyskryminacji, definicji związanych z problematyką antydyskryminacyjną, pojęć takich jak: seksizm, rasizm, homofobia.

Brak w nich także informacji na temat przemocy wywołanej uprzedzeniami, przemocy wobec kobiet i innych przestępstw motywowanych uprzedzeniami. Uczniowie nie potrafią reagować na przemoc i dyskryminację, nie mają wiedzy na temat grup i osób dyskryminowanych, na temat ruchów i organizacji dążących do emancypacji takich grup. I. Lipowicz podkreśla, że w żadnych materiałach dydaktycznych dotyczących przeciwdziałania dyskryminacji, nie zostały wymienione takie elementy warsztatów antydyskryminacyjnych jak: kwestia tożsamości człowieka, różnorodności społecznej i relacji między mniejszością a większością, między grupą „własną” i „obcą”. Podręczniki do historii nie opisują stosunków Polski z innymi narodami i najczęściej nie uwzględniają elementów pozytywnej współpracy, a wzajemne relacje międzynarodowe i międzykulturowe ograniczane są w nich do udziału w wojnach i walkach o władzę. Dostarczają więc wiedzę, ale nie powodują zmiany postaw społecznych.²¹

¹⁹ Z. Kwieciński, *Bezbronni. Odpad szkolny na wsi*. Toruń 2005, s. 6-8

²⁰ D. Czajkowska, *Młodzież i kapitał kulturowy. Kontrowersje wokół kultury wysokiej/niskiej*, (w:) Z. Melosik (red.), *Młodzież, styl życia i zdrowie. Konteksty i kontrowersje*. Poznań 2001, s. 192

²¹ *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Edukacji Narodowej w sprawie edukacji o prawach człowieka*- 3 lipca 2012 r., s. 2-3, dostępne online [na:] <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/pdf/2011/12/690507/1655159.pdf> (pobrano 08.10.2012 r.)

Realizowanie edukacji równościowej w polskich szkołach zależy tylko i wyłącznie od dobrej woli i poziomu świadomości władz szkół i placówek, od kształcenia nauczycieli i ich osobistej chęci rozwoju. Pierwszym działaniem przygotowującym polską edukację do tego rodzaju zadań powinno być, według Rzecznika Praw Obywatelskich, właściwe przygotowanie kadr poprzez szkolenia dotyczące tematyki antydyskryminacyjnej. Celem edukacji antydyskryminacyjnej jest rozwój wiedzy, budowanie kompetencji niezbędnych do przeciwdziałania dyskryminacji i wzmacniania grup i osób dyskryminowanych i wykluczonych.

Na konferencji pt. *Edukacja antydyskryminacyjna jako wyzwanie dla administracji i wymiaru sprawiedliwości*, która odbyła się w maju 2012 roku Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania A. Kozłowska-Rajewicz zwróciła uwagę na to, że polskie podręczniki szkolne należy poddać analizie pod kątem stereotypów i treści dyskryminacyjnych, której dokonywałby specjalista od praw człowieka, oceniający, czy książka nie zawiera treści dyskryminujących grupę społeczną czy osobę. Od niego zależałoby też ewentualne dopuszczenie podręcznika do użytku szkolnego w odniesieniu do postulatów edukacji antydyskryminacyjnej.

Wśród wielu inicjatyw dotyczących edukacji równościowej wprowadzanych obecnie do szkół należy Olimpiada Wiedzy o Prawach Człowieka, która skłania uczniów do pogłębiania zainteresowań z obszaru wiedzy o społeczeństwie, prawa i historii z perspektywy praw człowieka. Jej uczestnicy poznają prawa i wolności człowieka i obywatela oraz polski międzynarodowy system ochrony praw człowieka.²²

Społeczność przyszłości jest społecznością otwartą, a nie konglomeratem różnych narodów, spluralizowaną a nie homogeniczną, multikulturową a nie monokulturową, zindywidualizowaną a nie rodzinocentryczną, laicką a nie fundamentalistyczną i w końcu egalitarną a nie hierarchiczną. Zadaniem szkoły jest przygotowanie nowych pokoleń do bycia członkiem takiej społeczności. Niestety raporty i różne publikacje alarmują, że polska szkoła jest narodowa, konserwatywna, unifikująca i socjalizująca młodzież do pełnienia tradycyjnych ról płciowych. Jest najważniejszym i najskuteczniejszym miejscem reprodukcji patriarchy, gdzie dziewczynki już od najmłodszych lat wiedzą, że mają pełnić mniej istotne role społeczne, że ich przeznaczeniem jest macierzyństwo, chłopcy wiedzą natomiast, że ich przeznaczeniem jest władza, prestiż i przygoda.

Raporty analizujące stan współczesnej szkoły, jej programy i założenia reformy pod kątem zagadnień równości dowodzą, że szkoła i jej reformatorzy nie są świadomi wyzwań, stojących przed europejską edukacją, ani konieczności nadrobienia zaległości jakie polska edukacja polska ma w tym zakresie. Dokumenty przedstawiające założenia reformy, informacje zamieszczone na stronach MEN, podsumowujące procesy konsultacji, ani preambuły do podstawy programowej nie zawierają informacji dotyczącej konieczności włączenia zasad równości płci do systemu kształcenia i wychowania.²³

Autorki raportu *Ślepa na płęć – edukacja równościowa po polsku* uważają, że należy przeciwdziałać stereotypom, ograniczającym wolny wybór drogi życiowej

²² Ibidem, s. 4-5

²³ A. Dzierzgowska, E. Rutkowska, *Ślepa na płęć - edukacja równościowa po polsku. Raport krytyczny*. Warszawa 2008, s. 6

dziewcząt i chłopców. W tym celu przede wszystkim programy i podręczniki szkolne powinny przestrzegać konstytucyjnej zasady równego statusu płci, a ich twórcy powinni dostosowywać treści i ich formę językową do zasad wynikających z przyjęcia zasady równości kobiet i mężczyzn.

Autorki raportu sformułowały następujące propozycje zaleceń, których twórcy podręczników i programów powinni respektować chcąc uwzględnić zasady równości płci:

- konieczność używania dwóch rodzajów gramatycznych w treści podręczników, w zawartych w nich poleceniach, ćwiczeniach, przykładach,
- korzystanie z żeńskich odpowiedników gramatycznych nazw zawodów, stanowisk, ról społecznych;
- unikanie powielania stereotypów płciowych związanych z typowymi dla płci cechami psychicznymi;
- propagowanie życia nieograniczonego stereotypowym widzeniem społecznych i prywatnych ról;
- zwracanie uwagi w treściach i strukturze podręczników na udział i rolę kobiet w historii, gospodarce, polityce w celu przywrócenia należnego im miejsca w kulturze i dziejach;
- upowszechnianie problematyki równości i tolerancji wśród uczniów i nauczycieli (szkolenia dla rzeczoznawców i autorów podstaw programowych i podręczników szkolnych, wykorzystywanie doświadczeń innych krajów);
- wprowadzenie do programu studiów i programów szkoleniowych treści z zakresu równego traktowania kobiet i mężczyzn.²⁴

Edukacja jest centralnym punktem porządku egalitarnego i nie można oczekiwać w niej równości, jeśli nie będzie jej w systemie ekonomicznym, kulturowym, politycznym i emocjonalnym. Do sposobu prowadzenia szkół i tworzenia programów nauczania powinny zostać wprowadzone ogromne zmiany. Programy nauczania i sposoby oceniania należy rozszerzać tak, by uwzględniały pełny zakres inteligencji i kompetencji uczniów.

Szkoła powinna stać się instytucją otwartą, która skłania nauczycieli i uczniów do krytycznego spojrzenia na wszelkie różnice między ludźmi, do analizowania nierówności i działań mających na celu walkę z nimi. Należy przy tym pamiętać, że relacje między uczniami a nauczycielami wymagają demokratyzacji.²⁵

W szkole XXI w., w wolnym, demokratycznym, europejskim kraju konieczna jest edukacja o przyszłościowej orientacji, której najważniejszym elementem będzie tworzenie równej szkoły i edukacji wolnej od dyskryminacji.

Streszczenie

Artykuł dotyczy edukacji równościowej, która nie jest w Polsce rozpowszechniona. Szkoła i system edukacyjny uważane są za represyjne i utrwalające tradycyjny porządek społeczny wyznaczający ściśle określone role kobiecie i mężczyźnie. Edukacja równościowa pokazuje, jak uczyć, że

²⁴ Ibidem, s. 7

²⁵ K. Lynch, *Oświata jako miejsce zmiany: ramy promocji równości i przeciwdziałania niesprawiedliwości*, (w:) G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*. Kraków 2012, s. 29-64

społeczeństwo jest zróżnicowane i pluralistyczne, że ludzie mają różne rasy i orientacje seksualne, że wyznają różne religie. Uczy komunikacji, tolerancji i skutecznego rozmawiania. Pojawienie się tej problematyki równości na lekcjach zależy od dobrej woli i osobistych zainteresowań nauczyciela lub dyrektora szkoły. Na rynku obecne są podręczniki ułatwiające wprowadzenie takich elementów, nie są jednak obowiązkowe. Tekst poświęcony został kwestiom szeroko pojmowanej równości w polskim systemie edukacji.

Summary

This paper focuses on education of equality which is not common in Poland. The school and system of education are considered to be repressive and fixing on traditional social order which designates strictly defined roles both for women and for men. Education of equality presents methods of teaching about diversification and pluralism of the society, diverse races, religion and sexual orientation of people. It also teaches communication, tolerance and effective conversation. The emergence of equality problems during classes depends on good will and personal interests of the teacher or the school principal. There are manuals to facilitate the introduction of such elements on the market, however, they are not mandatory. The text is devoted to the widely understood issues of equality in the Polish educational system.

Bibliografia:

1. Czajkowska D., *Młdzież i kapitał kulturowy. Kontrowersje wokół kultury wysokiej/niskiej*, (w:) Z. Melosik (red.), *Młdzież, styl życia i zdrowie. Konteksty i kontrowersje*, Wydawnictwo Volumin. Poznań 2001
2. Dzierzgowska A., Piotrowska J., *Po co nam równość płci w edukacji?*, (w:) „Refleksje” 2010, nr 3
3. Dzierzgowska A., Rutkowska E., *Ślepa na płęć – edukacja równościowa po polsku. Raport krytyczny*, Fundacja Feminoteka. Warszawa 2008
4. Górowska-Zwolak E., *Promowanie zasady równości kobiet i mężczyzn w edukacji w świetle polityki Unii Europejskiej*, (w:) F. Bereźnicki, K. Denek, XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 2005
5. Kwieciński Z., *Bezbronni. Odpad szkolny na wsi*, Wydawnictwo Edytor. Toruń 2005
6. Lynch K., *Oświata jako miejsce zmiany: ramy promocji równości i przeciwdziałania niesprawiedliwości*, (w:) G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2012
7. Majewska E., Rutkowska E., *Równa szkoła-edukacja wolna od dyskryminacji. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej. Gliwice 2007
8. Matysia M., *Równość w edukacji – rzeczywistość czy utopia?*, „Naukowe Zeszyty Studenckie” 2010, nr 2, dostępne online [na:] <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/746/1/R%C3%B3wno%C5%9B%C4%87%20w%20edukacji%20%20rzeczywisto%C5%9B%C4%87%20czy%20utopia.pdf> (pobrano 09.10.2012 r.)

9. Sadura P., *Szkoła, płęć, równość*, (w:) „*Głos Nauczycielski*” 2008, nr 27
10. Teutsch A., *Dwie koncepcje równości*, (w:) M. Grabowska (red.), *W drodze do unii Europejskiej. Przewodniczka nie tylko dla kobiet*, Fundacja im. H. Bölla. Warszawa 2002
11. Wołosik A., *Edukacja do równości czy trening uległości? Czy polskie podręczniki respektują zasadę równości płci?*, Wydawnictwo Stowarzyszenie „W Stronę Dziewcząt”. Warszawa 2009
12. Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Edukacji Narodowej w sprawie edukacji o prawach człowieka – 3 lipca 2012 r., s. 2-3, <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/pdf/2011/12/690507/1655159.pdf> (pobrano 08.10.2012 r.)
13. Zajączkowska M.J., *Perspektywa równości płci w edukacji i wychowaniu*, (w:) K. Denek, T. Koszczyc, W. Wiesner (red.), *Edukacja jutra. XIV Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, t. 1, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Wrocław 2008